

Spójność przestrzenna na przykładzie małej architektury w wybranych obiektach Twierdzy Przemysł

Olga Skoczylas

<https://orcid.org/0000-0001-6586-9207>

o.skoczylas@pollub.pl

Katedra Architektury Współczesnej, Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Lubelska

Streszczenie: Niniejszy artykuł opisuje postrzeganie małej architektury w kontekście wieloprzestrzennych obiektów militarnych. Analizie poddane zostały wybrane obiekty wchodzące w skład Twierdzy Przemysł. Przedstawione przykłady obrazują w jaki sposób możliwe jest powiązanie ze sobą w sposób czytelny i jednoznaczny fortów Twierdzy Przemysł położonych w różnych lokalizacjach oraz nadanie im czynnika spójności.

Słowa kluczowe: Rewaloryzacja, Twierdza Przemysł, mała architektura, konserwacja zabytków, fortyfikacja

Wprowadzenie

Problematyka obiektów ars militaris jest złożona. Autor niniejszego artykułu skupia się na koncepcji identyfikacji wizualnej poprzez zastosowanie elementów małej architektury jako całościowego powiązania ze sobą położonych w różnych miejscach o różnej dostępności elementów wchodzących w skład Twierdzy Przemysł. Identyfikacja wizualna dla obiektów, których głównym założeniem było wpasowanie się w teren w sposób pozwalający ukryć obiekty staje się w obecnych czasach kluczowym zagadnieniem w celu ich udostępniania turystyce. Ważne staje się wprowadzanie elementów koniecznych jak np. śmietniki, tablice informacyjne czy ławki towarzyszące tym przestrzeniom w sposób jak najmniej inwazyjny ale jednocześnie spójny dla całego założenia.

Obecnie większość obiektów ars militaris funkcjonuje jako obiekty muzealne udostępniane na cele turystyczne. Ze względu na pierwotną funkcję trudnym wydaje się adaptacja ich na inne cele. Mają one silny wpływ na otaczający krajobraz. Ochrona dziedzictwa kulturowego tego typu założeń staje się ważnym aspektem w rozumieniu istnienia ich w przestrzeni w której się znajdują i na którą tak silnie oddziaływają.

Problematyka dotycząca projektowania małej architektury poruszana była w szeregu publikacji naukowych. Niewątpliwie uzupełniają one przestrzeń otaczającą oraz pomagają odnajdywać się turystyce w procesie poznawczym związanym ze zwiedzaniem przestrzeni zabytkowych – parków, ogrodów ale również otwartych i złożonych przestrzeni towarzyszących obiektom pofortecznym.

Obiekty architektoniczne są milczącymi świadkami mijających epok. Ważnym jest w tym rozumieniu udostępnianie ich na cele poznawcze, kulturowe i edukacyjne. Odbiorca staje się w tym przypadku użytkownikiem tymczasowym przestrzeni którą poznaje. Należy więc zadbać o komfort takiego użytkownika. Zastosowanie odpowiednich środków przekazu wizualnego jest kluczowym elementem wyposażenia tak specyficznych obiektów jak wieloprzestrzenne fortyfikacje. Projektując małą architekturę należy pamiętać, że działania te prowadzone są na obiekcie zabytkowym. Przyjęte zasady konserwatorskie nakazują czytelne oznaczenie elementów nie należących do pierwotnego układu czyli elementów nowoprojektowanych. Istotne jest również wprowadzanie takich rozwiązań materiałowych aby czytelnie odznaczały się od materiałów zabytkowych a jednocześnie nie

zaburzały odbioru zabytkowej tkanki. Przedstawione w artykule sposoby wprowadzania małej architektury stanowią dobre przykłady poszanowania przestrzeni zabytkowej.

Twierdza Przemysł

Twierdza Przemysł jest przykładem XIX wiekowej wieloprzestrzennej fortyfikacji (Ryc. 1). Obiekty wchodzące w skład zespołu fortecznego są we własnościach różnych instytucji czy osób prywatnych co za tym idzie trudne staje się stworzenie spójnego programu zarządzania tymi obiektami. W roku 2018 Twierdza Przemysł została uznana za Pomnik Historii zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta RP z 10 grudnia 2018 roku¹.

Ryc. 1. Fotografia przedstawiająca układ przestrzenny Twierdzy Przemysł – zdjęcie Autor

Zespół zabytków Twierdzy Przemysł jest jednym z największych i najlepiej zachowanych w Europie. Jest przykładem tzw. austriackiej szkoły fortecznej. Budowę twierdzy rozpoczęto w 1854 roku. Fortyfikacja składa się z dwóch pierścieni fortów obronnych. Zespół składa się z wewnętrznego pierścienia fortyfikacji w systemie polygonalnym, linii fortów i baterii wspierających oraz pierścienia zewnętrznego.²

System identyfikacji wizualnej

Identyfikacja wizualna jest czynnikiem uzupełniającym i budującym tożsamość miejsca³. Stanowi również ważny aspekt marketingowy dla turystyki. Wprowadzenie odpowiedniego, spójnego klucza prowadzi do upowszechnienia i większej rozpoznawalności wśród potencjalnych odbiorców odwiedzających i zwiedzających dany obiekt.

1 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 grudnia 2018 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Twierdza Przemysł”, Warszawa, dnia 28 stycznia 2019 r.

2 Narodowy Instytut Dziedzictwa dostęp z dnia 10. 04.2021.

3 Daszkievicz Magdalena, Waniowski Paweł, *System identyfikacji wizualnej Dolnego Śląska w opinii mieszkańców regionu, [w:] Komunikacja Rynkowa. Kultura. Perswazja. Technologia (red. nauk. Z. Waśkowski), Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, nr 209. WUE w Poznaniu, Poznań 2011, ISBN: 978-83-7417-665-1, s. 390-401.*

Aby całość stała się rozpoznawalna i spójna jako produkt marketingowy winna mieć spójną i konsekwentną identyfikację wizualną⁴. Tworzenie kompleksowej dostępności możliwe jest jedynie poprzez działania związane z szeroko pojętą rewitalizacją i działaniami z nią związanymi. Próba projektowania spójnego programu identyfikacji wizualnej jest istotnym elementem przy tego typu działaniach⁵. Obiekty małej architektury wzmacniają identyfikację społeczności oraz potwierdzają ich indywidualność⁶. Obiekty tego typu umacniają pamięć zbiorową⁷.

Przedstawione przykłady małej architektury wybranych obiektów wchodzących w skład Twierdzy Przemysł zauważalny jest spójny program funkcjonalny dla całego założenia. Zastosowane materiały ściśle nawiązują do surowości przestrzeni które uzupełniają oraz niekiedy zabezpieczają elementy podatne na degradację (Ryc. 2, 3). Możliwe zatem stało się uzupełnienie formy o elementy zabezpieczające i ratujące substancję zabytkową. Prostota formy jest tutaj atutem, który nie przytłacza i nie zabiera uwagi osoby zwiedzającej od obiektu. Specyfika tej formy architektonicznej polega na ukrywaniu obiektu w terenie co za tym idzie każda ingerencja stać się może niebezpieczna dla odbioru wizualnego zabytku.

Ryc. 2. Fotografia przedstawiająca zabezpieczenie otworowania i korony muru w Forcie XV Borek – zdjęcie Piotr Gleń

Identyfikacja wizualna to przede wszystkim wprowadzenie elementów edukacyjnych towarzyszących przestrzeni zabytkowej. Mają one na celu zapoznanie turysty z historią i specyfiką obiektu. Analizowany przypadek pokazuje relację materiałową ze wszystkimi elementami małej architektury (Ryc. 4). Na uwagę zasługuje wykorzystanie surowych materiałów, kolorystyki oraz lokalizacji takich instalacji w przestrzeni.

4 Stasia Andrzej, *Szlaki turystyczne – zagospodarowanie, atrakcja czy produkt turystyczny?*, *Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna*, 2007.

5 Boguszewska Kamila Lucyna, *Dostępność historycznych parków*, [w:] TEKA Komisji Architektury i, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych Oddział Polskiej Akademii Nauk w Lublinie, Nr 2, 2016.

6 Nawrocki Tomasz, *Znaczenie przestrzeni publicznej dla wytwarzania tożsamości mieszkańców miasta na przykładzie badań trzech miast*, [w:] *Przemiany przestrzeni publicznej miasta*, red. I. Rącka (Kalisz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu, 2017), 15.

7 Rącka Izabela, *Obiekty małej architektury w przestrzeni miasta na przykładzie Kalisza*, [w:] *Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, Nr 17 w kręgu kaliskich badań nad sztuką i kulturą artystyczną 2, Kalisz 2017 ISSN 1426-6547.

Ryc. 3. Fotografia przedstawiająca zabezpieczenie przejścia przez wał ziemny w Fortcie XV Borek – zdjęcie Piotr Gleń

Ryc. 4. Fotografia przedstawiająca instalację z informacją historyczną w Fortcie X Orzechowce – zdjęcie Piotr Gleń

Mała architektura to również miejsca w których odbiorca może usiąść i odpocząć (ławki), pozostawić rower (stojaki rowerowe) ale również śmietniki. Przedstawione przykłady wykorzystują spójny pomysł na stworzenie wspólnego pomysłu projektowego dla tego typu elementów przestrzennych (Ryc. 6, 7).

Ryc. 5. Fotografia przedstawiająca instalację z informacją historyczną w Fortcie XIII San Rideau – zdjęcie Piotr Gleń

Ryc. 6. Fotografia przedstawiająca stojak rowerowy w Fortcie VIII Łętownia – zdjęcie Piotr Gleń

Ryc. 7. Fotografia przedstawiająca ławkę oraz śmietnik w Fortce XIII San Rideau – zdjęcie Piotr Gleń

Ryc. 8. Fotografia przedstawiająca element zabezpieczający w Fortce X Orzechowce – zdjęcie Piotr Gleń

Na uwagę zasługują również elementy konstrukcyjne zabezpieczające zrujnowaną tkankę zabytkową (Ryc. 8) w Fortce X Orzechowce. Użyty rodzaj materiału w postaci stalowych słupów i belek podtrzymujących sklepienie pomalowanych w kolorze Małej architektury harmonijnie uzupełnia i zabezpiecza zdegradowany element umożliwiając dalsze zwiedzanie obiektu i jego wnętrza. Element w postaci kraty odgradzający przestrzeń niebezpieczną przed ruchem turystycznym pomalowany również w kolorach szarości nadaje całości należytej spójności (Ryc. 9).

Ryc. 9. Fotografia przedstawiająca kratę odgradzenia w Fortcie X Orzechowce – zdjęcie Piotr Gleń

Interesującym przykładem jest instalacja obrazująca nieistniejący układ murów w Fortcie XIII San Rideau oraz pomost umożliwiający zwiedzanie wyższych kondygnacji fortu (Rys. 10). Również widoczna jest kontynuacja spójnej myśli projektowej elementów wtórnych zgodnie z doktryną konserwatorską. Uzyskany efekt pozwala odbiorcy fizycznie zapoznać się z relacją pomiędzy pozostałościami fortu a faktycznym pierwotnym jego układem.

Ryc. 10. Fotografia instalację w XIII San Rideau – zdjęcie Piotr Gleń

Wnioski

Ochrona obiektów pofortecznych jest zadaniem trudnym. Niemożliwe jest przywrócenie pierwotnej funkcji⁸. Zasadnym wydaje się wprowadzanie funkcji muzealnej otwartej na ruch turystyczny. Ważne zatem jest wprowadzanie jednolitej i spójnej identyfikacji wizualnej. Odbiorca powinien w sposób najmniej inwazyjny odczuwać ich obecność oraz mieć świadomość zróżnicowania substancji zabytkowej od nowoprojektowanej, która ją tylko uzupełnia i chroni. Twierdza Przemysł w tym rozumieniu jest dobrym przykładem poszanowania wartości zabytkowej zasobu pofortecznego a mała architektura w niej znajdująca się wspiera ją, uzupełnia oraz tworzy tożsamość z miejscem.

Literatura

- [1] Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 grudnia 2018 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Twierdza Przemysł”, Warszawa, dnia 28 stycznia 2019 r.
- [2] Narodowy Instytut Dziedzictwa dostęp z dnia 10.04.2021.
- [3] Daszkiewicz Magdalena, Waniowski Paweł, *System identyfikacji wizualnej Dolnego Śląska w opinii mieszkańców regionu*, [w:] Komunikacja Rynkowa. Kultura. Perswazja. Technologia (red. nauk. Z. Waśkowski), Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, nr 209. WUE w Poznaniu, Poznań 2011, ISBN: 978-83-7417-665-1, s. 390–401.
- [4] Stasia Andrzej, *Szlaki turystyczne – zagospodarowanie, atrakcja czy produkt turystyczny?*, Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna, 2007.
- [5] Boguszewska Kamila Lucyna, *Dostępność historycznych parków*, [w:] TEKA Komisji Architektury i Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych Oddział Polskiej Akademii Nauk w Lublinie, Nr 2, 2016.
- [6] Nawrocki Tomasz, *Znaczenie przestrzeni publicznej dla wytwarzania tożsamości mieszkańców miasta na przykładzie badań trzech miast*, [w:] Przemiany przestrzeni publicznej miasta, red. I. Rącka (Kalisz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu, 2017), 15.
- [7] Rącka Izabela, *Obiekty małej architektury w przestrzeni miasta na przykładzie Kalisza*, [w:] Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Nr 17 w kręgu kaliskich badań nad sztuką i kulturą artystyczną 2, Kalisz 2017 ISSN 1426-6547.
- [8] Gleń Piotr, Krupa Karol, *The use of secondary build-up in historical fabric based on the donjon of Kłodzko Fortress*, E3S Web of Conferences – 2018, vol. 49, s. 1–10.

8 Gleń Piotr, Krupa Karol, *The use of secondary build-up in historical fabric based on the donjon of Kłodzko Fortress*, E3S Web of Conferences. – 2018, vol. 49, s. 1–10.